

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
PSZICHOLÓGIA DOKTORI ISKOLA
SZEMÉLYISÉG- ÉS EGÉSZSÉGPSZICHOLÓGIA PROGRAM

A KÜLÖNBÖZŐ KOCKÁZATKERESŐ MAGATARTÁS
HÁTTERÉNEK SZEMÉLYISÉGLÉLEKTANI VIZSGÁLATA

DOKTORI (Ph.D.) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

MAYER KRISZTINA

TÉMAVEZETŐK:

PROF. DR. GY. KISS ENIKŐ EGYETEMI TANÁR

DR. NAGY LÁSZLÓ EGYETEMI ADJUNKTUS

2012

1. Bevezetés

Nem vagyunk egyformák. Van, aki elviseli, más kedveli és egyenesen keresi a veszélyt. Van, aki akkor érzi jól magát, ha az események felpörögnek, ha nagy a tét. Másokat épp ez bénít meg és nyugalomra, békére vágynak. Ők nem éreznék jól magukat tűzoltóként, ahol bármelyik pillanatban jöhet egy riasztás, és néhány perc leforgása alatt már egy kút mélyéről kell felhozni egy bajbajutottat vagy egy égő házban kell keresni a túlélőket. Ők nem másznának fel függőleges sziklafalakra, vagy nem ugranának ki egy repülőgépből 4000 m magasról. Nem élveznék ezeket a helyzeteket. Másokat pedig pont ezek az élmények tesznek boldoggá és el se tudnák képzelni az életüket mindezek nélkül. De vajon mi áll a háttérben? Dolgozatomban erre a kérdésre keresem a választ.

Azt feltételeztem, hogy az általam vizsgált három csoport – proszociális kockázatvállaló, antiszociális kockázatvállaló és extrém sportoló – hasonlóan az ingerkeresők csoportjába tartozik, de jelentős különbséget mutat mind a temperamentum és karakter faktoraiban, valamint a reziliencia szintjükben és a teljesítménymotivációjuk tekintetében. Ezek a különbségek adják a magyarázatot az eltérő életpályájukra és arra, hogy más-más területen találják meg az élethez elengedhetetlen „izgalmat”.

2. Elméleti háttér

Az ingerkereső személyeknek több ingerre van szükségük ahhoz, hogy jól érezzék magukat, és hogy optimálisan tudjanak teljesíteni egy feladathelyzetben. Ezek az emberek az élet minden területén szeretik a kihívásokat, a kalandokat. Az ingerkereső személyek folytonosan új, összetett, változatos, izgalmas, arousal emelő élményeket keresnek. Általában gyorsabban vezetnek autót, előnyben részesítik az izgalmas, kockázattal járó sportokat, hajlamosak veszélyes foglalkozást választani, és nagyobb valószínűséggel élnek droggal vagy alkohollal (Zuckerman, 1994). A szenzoros élménykeresés a legújabb kutatások szerint öröklődő személyiségjellemző, ami tulajdonképpen egyfajta rendellenességnek tekinthető. Derringer és munkatársai (2010) azt az eredményt kapták, hogy a dopamin rendszer tehető felelőssé azért, hogy a különböző egyének eltérő mértékben ingerkeresők.

Az utóbbi időben egyre több tudományterületen találkozhatunk a „reziliencia” terminussal, amely mind a fejlődés- és egészségpszichológia, mind a családterápia egyes jelenségeinek megközelítésében egy nagyon ígéretes fogalmat jelent. Jelentése: rugalmas ellenállási képesség, vagyis valamilyen rendszernek – legyen az egy egyén, egy szervezet, egy

ökoszisztéma vagy éppen egy anyagfajta – azon reaktív képessége, hogy akár erőteljes, akár meg-megújuló, vagy akár sokszerű külső hatásokhoz sikeresen adaptálódik. A szó gyökere a latin *salire*, *ugrani* ige. „Re-salire” „re-silire”, annyit tesz, mint hátraugrani, hátrahőkölni, előre-hátra feszülni, oldódni, de nem eltörni. Abban a pillanatban, ha törés állna be, megszűnne a reziliencia (Békés, 2009). A rezilienciát úgy lehet definiálni, mint az egyén sikeres alkalmazkodása veszélyeztetett életkörülmények ellenére (Gy. Kiss, 2010). A rezilienciával kapcsolatos kutatások közül kiemelném Schmolke munkáját, aki összegyűjtötte azokat az általános protektív faktorokat, amelyek a rezilienciára pozitív hatással vannak. Ezek közül elengedhetetlen a stabil elsődleges tárgykapcsolat, az érzelmileg támogató nevelői légkör és a családi minták a konstruktív coping stratégiákra. Fontos továbbá többek között a felelősségvállalás a családon belül, a temperamentum adottságok, a kognitív kompetenciák, az én-hatékonyság valamint a pozitív énkép. Mivel a reziliencia egyes összetevőit befolyásolhatjuk, így a reziliencia fejleszthető. A reziliencia kutatások mostanában leginkább az alkalmazás irányába mutatnak, specifikus tréningeket, terápiás módszereket fejlesztenek ki a különböző traumát átélt, veszélyeztetett személyek és csoportok számára (Gy. Kiss, 2010).

Elsősorban egyénfüggő az, hogy egy teljesítményhelyzetben a sikerorientáció vagy a kudarckerülés a hangsúlyosabb. Ez a fajta beállítódás a személy viszonylag stabil jellemzője, melyet befolyásolnak a korai tapasztalatok, a nevelés és a környezeti hatások. A sikerorientált személyek kitartóak, biztosak képességeiben. A kudarc esetén sem veszítik el a kedvüket, mivel többnyire belső, de nem állandó tényezőket tesznek felelőssé a kudarcért, azaz az erőfeszítés hiányának tulajdonítják a sikertelenségét. Épp ezért a kudarcra fokozott erőfeszítéssel reagálnak. A kudarckerülő személyek ezzel szemben kudarc esetén hamar feladják a küzdelmet és a sikerekről sem hiszik el, hogy saját magunknak köszönhetik. Sikerüket hajlamosak külső, tőlük független tényezőknek tulajdonítani, mint például a szerencse, kudarcaikért pedig képességeik hiányát teszik felelőssé, melyek belső és állandó tényezők. Ezért sikernek nem tudnak igazán örülni, a kudarcok pedig túlságosan elkeserítik őket. Velük kapcsolatban említi Heckhausen a „kudarcmotiváltság ördögi körét.” Természetesen az egyéni beállítódáson kívül a feladat jellegzetességei is meghatározzák a teljesítménymotivációt. Befolyásoló tényező a feladat nehézsége és a cél incentív értéke. Csak akkor élünk át sikerélményt, vagy élünk meg egy helyzetet kudarcnak, ha a feladat nehézsége az egyéni teljesítőképesség határzónájába esik. Feather kutatásai szerint a cél vonzereje mellett fontos szerepet kap magának az elérésnek a speciális vonzereje is. Azonos vonzerejű célok esetén magasabb lesz annak a szubjektív értéke, melyet nehezebb megszerezni (Fodor, 2007).

Robert Cloninger amerikai pszichiáter által kidolgozott pszichobiológiai modell szerint a személyiséget alapvetően az információ befogadásában, tárolásában és feldolgozásában lévő különbségek határozzák meg. Cloninger személyiségmodellje egységes biopszichoszociális elméletbe próbálja integrálni a normál személyiségváltozókat, a pszichiátriai zavarokat, a neurobiológiai mechanizmusokat és a tanuláselméletet. Elméletében a tanulást és a szociális változókat, ill. a genetikai és biológiai változókat is egyaránt fontosnak tartja. Két fő oldalról közelíti meg a személyiség fogalmát, ez pedig a temperamentum és a karakter (Rózsa és mtsai, 2005).

3. Vizsgálat

3.1. Vizsgálati személyek

Vizsgálatomban 170 fő proszociális kockázatvállaló vett részt, (tűzoltó) (átlagos életkor $32,15 \pm 5,4$), 194 fő antiszociális kockázatvállaló (erőszakos bűncselekmény elkövető) (átlagos életkor $33,5 \pm 9,2$) és 71 fő extrém sportoló (átlagos életkor $34,7 \pm 8,4$).

Az adatfelvétel négy Tűzoltóparancsnokságon (Pécs, Siklós, Miskolc, Diósgyőr) valamint nyolc börtönben zajlott le (Miskolc (24 fő), Pécs (15 fő), Szekszárd (19 fő), Sátoraljaújhely (15 fő), Tiszalök (17 fő), Szeged (52 fő), Budapest (30 fő), Vác (22 fő)). A fogvatartottak az alábbi bűncselekmények miatt töltik szabadságvesztésüket: 76 fő emberölés, 55 fő rablás, 7 fő betörés, 18 fő lopás, 19 fő testi sértés, 6 fő csalás és 13 fő egyéb bűncselekmény elkövetésével lett elítélve. Az extrém sportolók közül 17 fő ejtőernyőzik, 7 fő vadvízi evezős, 36 fő sziklát vagy műfalat mászik, 6 fő airsoftozik, és öten több extrém sporttevékenységet is üznek párhuzamosan. A vizsgálatban való részvétel önkéntes, a válaszadás anonim volt. A mintában kizárólag férfi személyek szerepeltek.

A Temperamentum és Karakter kérdőív esetén kontrollcsoportként használtam fel a PTE Pszichológia Intézet adatbázisából 97 „átlagos” korban és iskolázottságban hasonló férfi adatait. A kontrollcsoport életkori átlaga $33,69 \pm 8,303$. A négy csoport között az életkor tekintetében nincs szignifikáns eltérés ($F(3;528)=2,043; p>0,05$).

A másik három kérdőív (BSSS-8, AMS-R, RS-15) esetén alkalmazott kontrollcsoport összesen 60 olyan személyből állt, akik semmilyen kockázatos tevékenységgel nem foglalkoznak. Ők a Miskolci Egyetem Gépészmérnöki és Informatikai Karának és az Állami- és Jogtudományi Karának levelező tagozatos hallgatói. Az általuk kitöltött kérdőívek között szerepelt egy szabadidős tevékenységekre vonatkozó kérdéssor is, mellyel azt kívántam feltérképezni, hogy végeznek-e valamilyen kockázatos tevékenységet. Azokat a személyeket, akik rendszeresen üznek valamilyen kockázatos tevékenységet (pl. motorozás, jégkorongozás,

hegyikerékpározás, stb.) kizártam a kontroll csoportból. A négy csoport között az életkor tekintetében nincs szignifikáns eltérés ($F(3,492)=5,940;p>0,05$).

3.1. Vizsgálati eszközök

A szenzoros élménykeresés skálák közül a BSSS-8-at használtam. A BSSS-8 (Brief Sensation Seeking Scale – Rövidített Szenzoros Élménykeresés Skála), melyet Hoyle és munkatársai dolgoztak ki és validálták az Amerikai Egyesült Államokban angol és spanyol mintán 2002-ben. A skála megtartja a Zuckerman által kifejlesztett koncepciót, azaz a BSSS is négy alskálából áll, az Izgalom és Kalandkeresésből (TAS-ból) az Élménykeresésből (ES-ből), a Gátlásoldásból (Dis-ből) és az Unalomfogékonyságból (BS-ből) (Hoyle és mtsai, 2002). A BSSS-8 mindegyik alskálában két-két itemet tartalmaz. A kérdőív magyar nyelvű változatának előállítására (lingvisztikai validálása) és bemérése (használhatóságának, belső megbízhatóságának vizsgálata, skálák nemzetközi validációja) jelen kutatásban történt meg (Mayer és mtsai., 2012).

A reziliencia vizsgálata a Wagnild és Young által szerkesztett Resilience Scale (RS) 25 itemből álló önkítöltős kérdőív alapján Neill és Dias által létrehozott 15 itemes változattal történt (2001). Az eredeti 25 kérdésből álló teszten Neill és Dias végeztek faktoranalízist, melynek eredménye egyetlen, globális reziliencia faktorra utalt. Az állítások validitás vizsgálata vezetett el 15 kérdés megtartásához. Így szerkesztettek egy összetett RS kérdéssort, ahol a magasabb pontok magasabb rezilienciát fejeznek ki. Minden RS állítás pozitívan megfogalmazott, rájuk a válaszokat egy hét fokú Likert-skálán kell megadni (Neill és Dias, 2001). A kérdőív magyar adaptációjával kapcsolatban Járai Róbert végzett vizsgálatokat, melynek eredménye azt mutatja, hogy a mérőeszköz jól használható magyar mintán is (Járai, 2008).

A teljesítménymotiváció vizsgálatára az AMS-R (Lang és Fries, 2006) kérdőívet használtam. Az AMS jól megalapozott és rendszeresen használt skála, mellyel jól megbecsülhető a sikerorientáltság és a kudarcckerülés. Az AMS eredeti, 30 kérdéses változata 15-15 kérdéssel mérte a sikerorientációt és kudarcckerülést. Ez azonban nem illeszkedett elfogadhatóan a kétfaktoros modellhez, ezért volt szükség a teszt revideálására. Ez a módosított 10 itemes verzió (AMS-R) megbízható előrejelzője a sikerorientált és kudarcckerülő viselkedésnek (Lang és Fries, 2006).

A temperamentum és karakter vizsgálata a Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI) Rózsa és munkatársai által adaptált magyar változatával történt (Rózsa és mtsai, 2005). A kérdőív 240 tételt tartalmaz. A válaszadás módja: választás igaz és

nem igaz lehetőségek közül. A kérdőív 4 temperamentum és 3 karakter dimenziót mérő skálát tartalmaz, melyek a következők:

- temperamentumskálák: Újdonságkeresés, Ártalomkerülés, Jutalomfüggőség, Kitartás
- karakterskálák: Önirányítottság, Együttműködés, Transzcendencia

4. Eredmények

A szenzoros élménykeresés tekintetében a következő eredményeket kaptam: Az *Élménykeresés* alskálában nem találtam szignifikáns eltérést a négy csoport között ($F_{(3,491)}=2,247$; $p>0,05$). Az *Izgalom és Kalandkeresés* esetén szignifikáns eltérés mutatkozott a csoportok között ($F_{(3,491)}=8,98$; $p<0,05$). Az extrém sportolók szignifikánsan magasabb pontot értek el, mint a proszociális kockázatvállalók ($p=0,032$), mint az antiszociális kockázatvállalók ($p=0,004$) és mint a kontrollcsoport ($p=0,000$). A *Gátlásoldás* tekintetében is szignifikáns eltérést kaptam a csoportok között ($F_{(3,491)}=6,77$; $p<0,05$). Az antiszociális kockázatkereső csoport ért el szignifikánsan magasabb értéket, mint a proszociális kockázatkereső csoport ($p=0,004$) és mint a kontrollcsoport ($p=0,000$). Az *Unalomfogékonyság* alskálájában is szignifikáns eltérést tapasztaltam a csoportok között ($F_{(3,491)}=7,454$; $p<0,05$). Az extrém sportolók szignifikánsan magasabb pontokat értek el a proszociális kockázatvállalóktól ($p=0,000$), az antiszociális kockázatvállalóktól ($p=0,000$), valamint a kontrollcsoporttól ($p=0,000$).

A *Reziliencia* tekintetében szignifikáns eltérést találtam a csoportok között ($F_{(3,491)}=13,353$; $p<0,05$). A proszociális kockázatkeresők szignifikánsan magasabb értékeket értek el, mint az antiszociális kockázatkeresők ($p<0,001$), az extrém sportolók ($p=0,047$) és a kontrollcsoport ($p<0,001$). Ezen kívül az extrém sportolók szignifikánsan különböztek a kontrollcsoporttól is ($p=0,023$).

A teljesítménymotiváció tekintetében a *Közelítés* faktorban nem találtam szignifikáns különbséget a csoportok között ($F_{(3,491)}=0,736$, $p>0,05$). A *Távolítás* faktorában viszont volt a csoportok között szignifikáns eltérés ($F_{(3,491)}=22,641$; $p<0,05$). Az antiszociális kockázatvállaló csoport szignifikánsan magasabb értéket ért el, mint a proszociális kockázatvállaló csoportja ($p<0,001$), az extrém sportolók csoportja ($p=0,004$) valamint a kontrollcsoport ($p<0,001$). A kontrollcsoport mindhárom kockázatvállaló csoporttól szignifikánsan különbözött ($p<0,001$).

A TCI kérdőív kapcsán nem csak a csoportokat hasonlítottam össze, hanem a temperamentum és karakter dimenziókat is összevettem. A legszorosabb negatív irányú

szignifikáns együtt járást az *Ártalomkerülés* és az *Önirányítottság* között találtam ($r = 0,567$) Az *Ártalomkerülés* temperamentumfaktorához tartozó egyes alsókálák közül az *Anticipátoros aggodalom* mutatta a legszorosabb negatív irányú korrelációt az *Önirányítottság* karakterfaktorával ($r = 0,530$). Továbbá pozitív irányú szignifikáns együtt járást találtam az *Önirányítottság* karakterfaktora és az *Együtműködés* karakterfaktora között ($r = 0,442$) valamint az *Önirányítottság* karakterfaktora és a *Jutalomfüggőség* temperamentumfaktora között. ($r = 0,239$) Az *Önirányítottság* karakterfaktora negatív irányú szignifikáns együtt járást mutatott az *Újdonságkeresés* temperamentumfaktorával ($r = 0,232$), az *Ártalomkerülés* temperamentumfaktorával ($r = 0,567$) és a *Transzcendencia* karakterfaktorával ($r = 0,352$).

Valamennyi temperamentum- és karakter faktor mentén felosztottam a teljes mintát három alcsoportra. Érdekes eredményre jutottam akkor, amikor az antiszociális kockázatkereső csoportba tartozó személyeket osztottam három alcsoportra az *Ártalomkerülés* szempontjából. (A felosztás a Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve által használt normatív férfi minta *Ártalomkerülés* átlaga plusz mínusz fél szórása alapján történt.) (Rózsa és mtsai, 2005) Így kaptam egy erősen ártalomkerülő (54 fő), egy átlagosan ártalomkerülő (74 fő) és egy kevésbé ártalomkerülő (66) csoportot. Látható, hogy az antiszociális kockázatkereső csoport harmada kevésbé ártalomkerülő, azaz nem jellemző rájuk az óvatosság, feszültség, félnkség, aggodalmaskodás. A Cloninger-féle temperamentum típusok közül az antiszociális típust magas *Újdonságkeresés*, alacsony *Jutalomfüggőség* és alacsony *Ártalomkerülés* jellemzi. Látható, hogy az általam vizsgált antiszociális kockázatkereső csoportnak nevezett csoport egyharmada csupán az *Ártalomkerülés* szempontjából sem tartozik az antiszociális típusba. Mindezek az eredmények ellentmondanak annak a szakirodalmi ismeretnek, hogy a börtönpopuláció jelentős részét képezik az antiszociális személyiségzavarral jellemezhető emberek, akik mások manipulálásával, másoknak való károkozással tesznek szert különféle előnyökre, és ezt nem kíséri büntudati szorongás, tetteik nem váltanak ki belőlük morális felelősségérzetet. Azaz, hogy az antiszociális személyiségzavaros személyek nem szeretnek, nem szoronganak és nem tanulnak a tapasztalatokból.

A diszkriminancia-analízis eredménye alapján megállapíthatjuk, hogy 5 változó különíti el jól a csoportokat, azaz a 7 temperamentum- és karakter faktor közül 2 nem játszik szerepet a három kockázatkereső csoport elkülönítésében. Ez a kettő a *Kitartás* és az *Ártalomkerülés*. Az antiszociális- és a proszociális kockázatkereső csoport különíthető el nagyon jól, az extrém sportolók csoportja elvész a másik két csoport között, ők nehezen kimutathatók.

5. Megbeszélés

Az extrém sportolók sajátosságai:

A kapott eredmények alapján láthatjuk, hogy az extrém sportolókat jellemzik az új ingerekre vagy jutalomforrásokra adott intenzív válaszok és a gyakori explorációs aktivitás. Vizsgálatom alapján elmondható az extrém sportágakkal foglalkozókról, hogy többnyire impulzívok, szívesen explorálnak új környezetben, szeretnek új dolgokat felfedezni, ingerlékenyek, jellemző rájuk a féktelenség, rendetlenség és az extravagáns viselkedés. Ezek a személyek szívesen foglalkoznak új aktivitásokkal, szívesen derítenek fel új dolgokat, de a részleteket többnyire elhanyagolják, gyorsan elterelődnek és megunják az adott tevékenységet. (Erre utalnak a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) Ezzel összhangban az extrém sportolókat jellemezi leginkább az élmények ismétlődése keltette nyugtalanság és az egyformaság-, az unalmas helyzetek- és a könnyen kiismerhető emberek iránt érzett ellenszenv is. (Erre utalnak a BSSS Unalomfogékonyság alskáláján elért magas értékek.) Az extrém sportolókról kiderült, hogy többnyire ellazultak, optimisták, gondtalanok, mentesek a gátlásoktól, magabiztosak és kedvelik a társaságot. Mindezek mellett elmondható róluk, hogy kevésbé jellemző rájuk az anticipátoros szorongás, nem félnek a veszélytől, magabiztosak, energikusak, szókimondóak és optimista kockázatvállalók. (Erre utalnak a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) Az eredmények alapján elmondható, hogy az extrém sportokat űzők csoportjába tartozó személyek kezdeményezők, jellemzi őket az önfogadás, a felelősségtudat és a célok megvalósításához szükséges szervezőkészség és leleményesség. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

A különböző temperamentumdimenziók kapcsolatának figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy az extrém sportolókat jellemzi a veszélykeresés, a versenyszellem, a túlaktivitás, az agresszió, a beszédesség és az extraverzió. (Erre utalnak a magas értékek a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában, és az alacsony értékek a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában.)

Az extrém sportokkal foglalkozó személyekről a vizsgálatom megerősítette, hogy általában vonzódnak mindenféle szabadban űzhető nagy kockázati elemeket tartalmazó sport és más, hasonló tevékenységek iránt. (Erre utalnak a BSSS Izgalom és Kalandkeresés alskáláján elért magas értékek.) A sporttevékenységeken kívül preferálják az alkoholfogyasztást, a bulikat és vonzódnak a hazárdírozás valamint a szexuális változatosság iránt is. (Erre utalnak a BSSS Gátlásoldás alskáláján elért magas értékek.)

Kutatásom során képet kaphattam arról is, hogy az extrém sportolók nem rendelkeznek a feltételezett magas reziliencia értékekkel. Ennek háttérében talán az állhat, hogy ők nem a nehéz életkörülményekhez alkalmazkodnak sikeresen, hanem csak az általuk választott sporttevékenységek nehézségeihez adaptálódtak, melyek az ő számukra nem feltétlenül jelentenek nehézséget, inkább örömforrást.

Az antiszociális kockázatvállalók sajátosságai:

Az antiszociális kockázatkeresők csoportjáról, azaz az erőszakos bűncselekmény elkövetőkről kiderült a vizsgálat során, hogy szociálisan elkülönültek, érzelmileg hidegek, gyakorlatiasak és keményfejűek. Érzéketlenek a szociális megerősítés verbális jeleire és hamar felfüggesztik a nem jutalmazó aktivitásaikat és kapcsolataikat. (Erre utalnak a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.)

Vizsgálatom eredményei azt is megmutatják, hogy a bűnelkövetők csoportjába tartozó személyekre nem jellemző a felelősségtudat, az eredményesség, a szervezőkészség, és az önelfogadás, továbbá az, hogy életüknek olyan célja lenne, melynek eléréseért képesek a késleltetésre, a kielégülés elhalasztására. Ezek a személyek kevéssé képesek az önkontrollra, a szabályok betartására, valamint a helyzetekhez való alkalmazkodásban gyengébbek, feltehetően mindezek miatt kerültek összeütközésbe a törvénnyel és jutottak a büntetés-végrehajtási intézetekbe. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek. Különösen alacsony értékeket értek el a Felelősség, a Leleményesség és az Önelfogadás alfaktorokban.) A vizsgálatomban részt vett bűnelkövetők szociálisan intoleránsak, nem érdeklődnek más emberek iránt, nem empatikusak és érzéketlenek. Ezeket a személyeket nem jellemzi a segítőkészség, gyakran ellenségeskedők, gyűlölködők és bosszúállóak. A világot és más embereket úgy látják, mint ami ellenséges és rosszindulatú velük szemben. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek. Valamennyi alfaktorban az átlagos értékeknél alacsonyabb értékeket produkáltak.) Az Önirányítottság és az Együttműködés karakterfaktoraiban elért alacsony értékek jelzik személyiségük éretlenségét és utalnak az impulzuskontroll hiányára.

A mintámban szereplő bűnelkövetőkről megtudtam továbbá azt is, hogy jellemezi őket a spiritalitás, a transzperszonális azonosulás és az énhatárok kitágulása. (Erre utalnak a TCI Transzcendenciaélmény karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

A különböző karakterdimenziók kapcsolatának figyelembevételével megállapíthatjuk az általam vizsgált bűnelkövetőkről, hogy jellemző rájuk az élénk képzelőerő és az excentrikus viselkedés (Erre utalnak a TCI Transzcendenciaélmény karakterfaktorában elért

átlagosnál magasabb értékek.) valamint ezek a személyek nem képesek viselkedésüket realiztikus célokra irányítani, dezorganizáltak (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) ezen kívül ragaszkodnak magányukhoz és szociálisan izoláltak. (Erre utalnak a TCI Együtműködés karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) Összességében a skizotíp karakter típus felé közelítenek.

A vizsgálati eredményeim arra is fényt derítettek, hogy a bűnözők bár vonzódnak a gátoltság alkohol általi feloldása után és vágnak a bulikra, a hazardírozásra és a szexuális változatosságra (Erre utalnak a BSSS Gátlásoldás alskáláján elért magas értékek.), nem mutatnak különösebb érdeklődést a kockázatos sporttevékenységek iránt. (Erre utalnak a BSSS Izgalom és Kalandkeresés alskáláján elért alacsony értékek.) Ezek az eredmények teljesen megegyeznek Daderman és munkatársai eredményeivel, mely azt mutatta, hogy a fiatalok bűnözők az Izgalom és Kalandkeresés alskálán alacsony pontszámokat értek el, viszont a Gátlásoldás alskálán magas értékeket mutattak (Dadermann és mtsai, 2001). Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy hasonlóan Dadermannék vizsgálatához az én mintámban lévő bűnözőket sem vonzzák az ingerkeresés szociálisan elfogadott módjai, inkább a társas ivászatban és a hazardírozásban lelik örömeiket.

A vizsgálatomban részt vett bűnözőket nem jellemezte az élmény ismétlődése-, a rutinmunka és az állandó egyformaság okozta nyugtalanság. (Erre utalnak a BSSS Unalomfogékonyság alskáláján elért alacsony értékek.) Feltehetően ez összefüggésbe hozható a börtönlét ingerszegénységével és a börtönadaptációval. Úgy gondolom, hogy a börtönadaptáció miatt nem okozhat már számukra komoly nyugtalanságot, feszültséget az állandó egyformaság és az élmények ismétlődése, hiszen egy több évre, évtizedre elítélt fogvatartott esetén ez a fajta folyamatos nyugtalanság nem lenne adaptív és jelentősen megnehezítené a börtönélet elviselését.

A kutatásomba bevont bűnözőket alacsony rezilienciaszint jellemezte, mely arról árulkodik, hogy a nehézségekkel terhelt élethelyzetekhez nem képesek megfelelően alkalmazkodni. A bűnelkövetők általam vizsgált csoportját kudarckerülő teljesítménymotivációs attitűd jellemezte, tehát ezen személyek kudarc esetén hamar feladják a küzdelmet és a sikerekről sem hiszik el, hogy saját maguknak köszönhetik. Sikerüket hajlamosak külső, tőlük független tényezőknek tulajdonítani, kudarcaikért pedig képességeik hiányát teszik felelőssé. Ennek megfelelően a sikernek nem tudnak igazán örülni, a kudarcok pedig túlságosan elkésérítik őket. Feladatválasztásaikra az jellemző, hogy hajlamosak előnyben részesíteni a túl könnyű helyzeteket, ahol a siker elérése nagyjából teljesen biztos,

valamint a nagyon nehéz feladatokat, ahol a sikertelenség nem számít kudarcnak. Mindezek háttérében a saját képességeikben lévő bizonytalanság áll.

A proszociális kockázatvállalók sajátosságai:

A proszociális kockázatvállalókról, tehát a tűzoltók csoportjáról elmondhatjuk a vizsgálatom alapján, hogy kevésbé jellemző rájuk az anticipátoros szorongás, magabiztosak, nem félnek a veszélytől, általában optimisták, mentesek a gátlásoktól és tele vannak energiával. Ezen kívül megállapítható róluk, hogy energikusak, szókimondóak, optimista kockázatvállalók továbbá kedvelik a társaságot. (Erre utalnak a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) A mintámban szereplő tűzoltókat jellemzi az érzékenység, az együttérzés, a melegszívűség, a segítőkészség és a mások elismerésétől való függés. Az általam vizsgált tűzoltók vágynak arra, hogy másokon segítsenek, örömet okozzanak. Ezek a személyek együttérzőek, vágynak az elismerésre, a dicséretre, a szociális elismerés verbális jeleire. Annyira fontos számukra az elismerés, hogy kitartanak az után is hosszú ideig, hogy a jutalom elmarad. (Erre utalnak a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) Nem véletlen, hogy olyan hivatást választottak, ahol munkájuk végzése során folyamatosan másoknak nyújtanak segítséget jelentős anyagi megbecsülés nélkül.

Vizsgálatom alapján láthatjuk, hogy a tűzoltók csoportjába tartozó személyekre jellemző a kezdeményezőkézség, a szervezőkézség, a leleményesség, az önfogadás, továbbá az, hogy életüknek van jelentése és célja, valamint, hogy céljaik eléréséért képesek a késleltetésre, a kielégülés elhalasztására. Ezen kívül jellemző rájuk a felelősségtudat és az eredményesség. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) A vizsgálatomban részt vett tűzoltókról továbbá elmondható, hogy szociálisan toleránsak, empátikusak, segítőkészek és könyörületesek. Úgy érzik, hogy segítőkész és támogató közösség veszi őket körül. (Erre utalnak a TCI Együtműködés karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

A különböző temperamentumdimenziók kapcsolatának figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy a tűzoltókat jellemzi a hősiesség, meggyőző rámenősség, a hiszékenység és a tapadósság. (Erre utalnak az átlagnál magasabb értékek a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában és az átlagnál alacsonyabb értékek a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában.) Ezen kívül többnyire jó hangulattal, kedvességgel és makacssággal, valamint túlzott magabiztossággal is jellemezhetőek. (Erre utalnak az alacsony értékek a TCI Újdonságkeresés- és az alacsony értékek az Ártalomkerülés

temperamentumfaktorában) Mindezek mellett elmondható az általam vizsgált tűzoltókról, hogy jellemzi őket a természetes nyíltság, meleg közvetlenség, hagyománytisztelet és az aggályoskodás, a pontosság és az autokratikusság. (Erre utalnak az átlagnál alacsonyabb értékek a TCI Újdonságkeresés- és az átlagnál magasabb értékek a Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában.)

A különböző karakterdimenziók kapcsolatának figyelembevételével megállapíthatjuk az általam vizsgált tűzoltókról, hogy a rendezett karaktertípussal jellemezhetőek. Ennek megfelelően konzervatívak, konzisztensek, logikus okfejtés jellemzi őket és figyelnek a részletekre és a törvényre. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság- és Együtműködés karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek, és a TCI Transzcendencaiélmény karakterfaktorában elért alacsonyabb értékek.)

A tűzoltókkal kapcsolatban a vizsgálatom megerősítette, hogy nagyfokú unalomtűréssel rendelkeznek. (Erre utalnak a BSSS Unalomfogékonyság alszájában elért alacsony értékek.) Feltételeztem, hogy azért tudják a tűzoltók az unalmas, változatosság nélküli helyzeteket jól tolerálni, mert munkájuk során előfordulhat, hogy riasztás hiányában akár 24 órát is változatosság, inger hiányában kell eltölteniük a laktanyában.

A kutatásom megerősítette azt az előfeltevésemet is, hogy a tűzoltók magas reziliencia szinttel jellemezhetőek. A reziliencia - mely az egyén sikeres alkalmazkodása veszélyeztetett életkörülmények ellenére – magas értéke az ő esetükben a munkájuk végzéséhez és az életben maradásukhoz feltétlenül szükséges.

Természetesen egyik csoport sem tekinthető teljesen homogénnek. A fogvatartottakon belül például képet kaptunk egy markánsan elkülönülő alcsoportról, mely magas szorongással, alacsony Jutalomfüggőséggel és éretlen karakterrel jellemezhető (alacsony Önirányítottságú és alacsony Együtműködésű). Láthattuk, hogy bár az antiszociális kockázatkeresők nagy része alacsony Önirányítottsággal jellemezhető, egy részüknél magas az Önirányítottság. Feltehetően ők képezik azt a kisebbséget, akiket a különböző osztályozó statisztikai eljárások sem voltak képesek besorolni. Az érett-éretlen karakter szerinti besorolás az antiszociális kockázatkeresők esetén többé-kevésbé hasonló eredményt hozott, mint a bonyolult statisztikai eljárások.

A három vizsgálati csoport közül az antiszociális kockázatkeresők csoportja volt a legkevésbé homogén. Több alcsoportra különíthető el az antiszociális kockázatkeresők csoportja például a szorongásuk alapján. Érdekes tapasztalat, hogy igen nagy a magas szorongással jellemezhető fogvatartottak aránya, mely ellent mond annak a tudásnak, hogy -

mivel az antiszociális személyiségzavarral jellemezhető személyek gyakran kerülnek szembe a törvénnyel -, a börtönpopuláció jelentős részét ők teszik ki. A másik két kockázatkereső csoporton belül is találhatunk magas szorongású személyeket, de az ő számuk elenyésző. A fogvatartottak között viszont magas a szorongók aránya, melynek az okát érdemes lenne további vizsgálatokkal feltárni.

Eredményeim – mely szerint az antiszocialitás és a szorongás nem zárja ki egymást – összhangban vannak két nemzetközi kutatás eredményeivel is. Egy Amerikai Komorbiditás Kutatás kapcsán közel 6000 ember vizsgálata során kiválasztották azokat a személyeket, akik megfeleltek az antiszociális személyiségzavar kritériumainak. Ezen APD-s személyek közül 53% -nál volt megállapítható, hogy életük során legalább egyszer teljesítik valamely szorongásos megbetegedés kritériumait, vagyis a violens magatartás alapjául szolgáló mechanizmusok közül az egyik fontos tényező a fenyegetettségre való fokozott érzékenység (Lenzenweger, 2007).

Egy kanadai vizsgálatban közel 3000 elítéltből 650 vizsgálati személyt választottak ki random módon, és végül 495 fogvatartottal vettek fel diagnosztikus strukturált interjút (DIS-t). Az elítéltek 63,8%-a szorongásos tünetekkel rendelkezett, ha a PTSD-t is beleszámoljuk, akkor ez a szám 68%-ra nőtt. Az elítéltek szorongásainak hátterében nem a börtönbeli életkörülményeik állnak, mivel kétharmaduknál az elmúlt 6 hónapban nem fordult elő szorongásos epizód mely azt mutatja, hogy a szorongásos tünetek nem egyszerűen az elzárásra adott reakcióként értékelhetők (Hodgins és mtsa, 2010).

6. Irodalomjegyzék

BÉKÉS V: A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizálódó tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára o.n.

www.phil-inst.hu/en/publications/2004_publ.html

letöltés ideje: 2009. november 6.

DADERMANN, A.M., MEURLING, A.W., HALLMANN, J. (2001). Different personality patterns in non-socialised (juvenile delinquents) and socialised (air force pilot recruits) sensation seekers. *European Journal of Personality*, 15, 239-252.

DERRINGER, J., KRUEGER, R.F., DICK, D.M., SACONNE, S., GRUCZA, R.A., AGRAWAL, A., LIN, P., ALMASY, L., EDENBERG, H.J., FOROUD, T., NURNBERGER, JI J.r., HESSELBROCK, V.M., KRAMER, J.R., KUPERMAN, S., PORJESZ, B., SCHUCKIT, M.A., BIERUT, L.J. Gene Environment Association Studies (GENEVA) Consortium. (2010). Predicting sensation seeking from dopamine genes. A candidate-system approach. *Psychological Science*, 21 (9), 1282-1290.

FODOR LÁSZLÓ (2007). *Fejezetek a motivációkutatásból*. Budapest: Gondolat Kiadó

GYÖNGYÖSINÉ KISS E (2010). *Reziliencia autoimmun szisztémás kórképekben szenvedő betegeknél*. A PTE ÁOK Pszichiátriai Intézete és a BTK Pszichológiai Intézete klinikai szakpszichológus szinten tartó konferenciája elektronikusan írott tananyaga, CD-ROM.

HODGINS, S., A DE BRITO, S., CHHABRA, P., COTÉ, G. (2010). Anxiety Disorders Among Offenders with Antisocial Personality Disorders: A Distinct Subtype? *Canadian Journal of Psychiatry* 55(12), 784-791.

HOYLE, R.H., STEPHENSON, M.T., PALMGREEN, P., LORCH, E.P., DONOHEW, L. (2002). Reliability and validity of scores on a brief measure of sensation seeking. *Personality and Individual Differences*, 32, 401-414.

JÁRAI RÓBERT (2008). *Confirmatory factor analysis of the Hungarian version of Ego resiliency scale*. 8th Alps-Adria Psychology Conference Ljubjana, Slovenia

LANG, J.W.B., FRIES, S. (2006). A Revised 10-Item Version of the Achievement Motives Scale. *European Journal of Psychological Assessment*, 22(3) 216-224.

LENZENWEGER, M.F, LANE, M.C, LORANGER, A.W. (2007) DSM-IV personality disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Biological Psychiatry*, 62(6), 553-564.

MAYER KRISZTINA, LUKÁCS ANDREA, PAULER GÁBOR (2012). A 8 tételes szenzoros élménykeresés kérdőív (BSSS-8) magyarországi adaptálása, *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 13(3), 297-312.

NEILL, J.T., DIAS, K.L. (2001). Adventure education and resilience: the double-edged sword. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1(2), 35-42.

RÓZSA SÁNDOR, KÁLLAI JÁNOS, OSVÁTH ANIKÓ, BÁNKI M. CSABA (2005). *Temperamentum és Karakter: Cloninger pszichobiológiai modellje A Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve*. Budapest: Medicina Könyvkiadó

ZUCKERMAN, M. (1994). *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. University Press, Cambridge, UK

A disszertáció témájában elhangzott hazai és nemzetközi előadások

Konferencia részvétel (hazai):

- **Mayer Krisztina:** Az ingerkeresés megjelenése extrém sportolóknál és játékszenvedélyeseknél (előadás)
Doktoranduszok Országos Szövetsége által szervezett Tavaszi Szél 2005 konferencia — Debrecen, 2005. május 5-8.
- **Mayer Krisztina:** Szenzoros élménykeresés megjelenése sportolóknál, extrém sportolóknál és proszociális kockázatvállalóknál (előadás)
V. Országos Sporttudományi Kongresszus, Sportpszichológia szekció — Budapest, 2005. okt. 27-28.
- **Mayer Krisztina,** Rétsági Erszébet: Drog vagy sport? Avagy szenzoros élménykeresés megjelenése drogfogyasztóknál és sportolóknál (előadás)
36. Mozgásbiológiai Konferencia — Budapest, 2006. ápr. 27-28.
- **Mayer Krisztina:** Szenzoros élménykeresés megjelenése különböző csoportokban (előadás)
A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, Szociális Munka és Szociálpolitikai Intézete által szervezett „Magyar Tudomány Napja” tiszteletére rendezett szakmai nap — Szekszárd, 2006. november 8.
- **Mayer Krisztina:** Proszociális és antiszociális kockázatvállalók (előadás)
Pro Scientia Aranyérmesek VIII. Tudományos Konferenciája — Pécs, 2006. nov. 23-25.
- **Mayer Krisztina,** Lukács Andrea: A kockázatkereső magatartásformák hátterének személyiséglélektani vizsgálata (előadás)
Pro Scientia Aranyérmesek XI. Tudományos Konferenciája — Szeged, 2012. nov. 8-10.

Konferencia részvétel (nemzetközi):

- Rétsági Erzsébet, **Mayer Krisztina**: Sensation Seeking in Different Groups (poszter)
Sport Kinetics 2005 nemzetközi konferencia — Olaszország, Rimini, 2005. szept. 16-18.
- **Mayer Krisztina**: Drugs or sport? Sensation-seeking in drug-takers and sportsmen (előadás)
17 th International Congress on Sport Sciences for Students nemzetközi konferencia — Budapest, 2006. ápr. 21-22.
- **Mayer Krisztina**: The Presence of Sensation Seeking in Individuals Involved in High-risk sport and High-Risk Occupations (poszter)
World Congress of Performance Analysis of Sport VII. nemzetközi konferencia — Szombathely, 2006. aug. 23-26.
- **Mayer Krisztina**, Lukács Andrea: Relationship between risk-seeking behaviour forms and resilience (előadás)
Ph.D hallgatók VIII. Nemzetközi Konferenciája — Miskolc, 2012. aug. 6-10.
- **Mayer Krisztina**, Lukács Andrea: Sensation seeking in extreme sportsmen, prosocial risk-takers and antisocial risk-takers (poszter)
10 th Alps-Adria Psychology Conference — Olaszország, Lignano-Sabbiadoro, 2012. szept. 27-29.

A disszertáció témájában megjelent hazai és nemzetközi publikációk

Hazai folyóiratok, kiadványok:

- **Mayer Krisztina**: Szenzoros élménykeresés megjelenése sportolóknál, extrém sportolóknál és proszociális kockázatvállalóknál
Magyar Sporttudományi Szemle 6. évf. 23. sz. — 2005/3. 35.
- **Mayer Krisztina**: Az ingerkeresés megjelenése extrém sportolóknál és játékszenvedélyeseknél
Doktoranduszok Országos Szövetsége által szervezett Tavasz Szél 2005 konferencia lektorált kiadványa ISBN 963 218 368 1 272-275.

- **Mayer Krisztina:** Proszociális és antiszociális kockázatvállalók
Pro Scientia Aranyérmesek VIII. Tudományos Konferenciája kiadványa 38-41.
- **Mayer Krisztina,** Lukács Andrea, Dr. Barkai László: A teljesítménymotiváció megjelenése különböző kockázatkereső magatartásokban
Egészségtudományi Közlemények (lektorált) 1. kötet, 1. szám (2011) 105-111.
- **Mayer Krisztina,** Lukács Andrea, Dr. Barkai László: Kire jellemző a szenzoros élménykeresés? Extrém sportolók és egyetemi hallgatók vizsgálata
Egészségtudományi Közlemények (lektorált) 2. kötet, 1. szám (2012) 121-126.
- **Mayer Krisztina,** Lukács Andrea, Pauler Gábor: A 8-tételes szenzoros élménykeresés kérdőív (BSSS-8) magyarországi adaptálása
Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 2012, 13(3): 295-310.
doi: 10.155/Mental.13.2012.3.

Nemzetközi folyóiratok, kiadványok:

- Rétsági Erzsébet, **Mayer Krisztina:** Sensation Seeking in Different Groups
Sport Kinetics 2005 nemzetközi konferencia kiadványa 220-221.
- **Mayer Krisztina:** The Presence of Sensation Seeking in Individuals Involved in High-risk sport and High-Risk Occupations
World Congress of Performance Analysis of Sport VII. nemzetközi konferencia kiadványa 367-369.
- **Mayer Krisztina,** Lukács Andrea: Relationship between risk-seeking behaviour forms and resilience
Ph.D hallgatók VIII. Nemzetközi Konferencia Kiadványa
- **Mayer Krisztina,** Lukács Andrea: Sensation seeking in extreme sportsmen, prosocial risk-takers and antisocial risk-takers
10 th Alps-Adria Psychology Conference Kiadványa 73-74.